

СПОСОБИ НОМІНАЦІЇ В ТЕМАТИЧНІЙ ГРУПІ ЛЕКСИКИ ВЕСІЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ В СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.
Випуск 2 (50)
УДК 811.161.2'28

DOI:10.24144/2663-6840/2023.2(50).423-430

Тищенко Т., Флакей Я. Способи номінації в тематичній групі лексики весільної обрядовості в східнопадільських говірках; кількість бібліографічних джерел – 19; мова українська.

Анотація. Статтю присвячено аналізу способів номінації в тематичній групі лексики весільного обряду в східнопадільських говірках, зокрема визначено найбільш продуктивні способи номінації та виявлено специфічні, характерні для лексики весільного обряду. Джерелами дослідження стали власні польові записи авторок та матеріали архіву Східнопадільського лінгвокраєзнавчого науково-координаційного центру. У дослідженні використано описовий та порівняльний методи, метод контекстуального та прийому компонентного аналізу.

У статті зауважено, що основними способами номінації в тематичній групі лексики весільної обрядовості є афіксальна деривація, композитивне словотворення, метафоризація, які характерні також і для тематичних груп конкретної лексики у східнопадільському ареалі. Серед афіксальних способів творення обрядових лексем найбільш продуктивним є суфіксальний. Більшість суфіксів є полісемічні, їх використовують для утворення номенів різних лексико-семантичних груп. Тільки суфікси *-an* '(a) *ta* *-in*(u), (a), які вступають між собою в синонімічні відношення, використовують лише для утворення назв обрядових дій.

За допомогою нульового суфікса утворюються лексеми від безпрефіксних і префіксованих дієслів шляхом усічення дієслівної основи. У східнопадільських говірках у тематичній групі весільної обрядовості виявлено три моделі творення таких назв, зокрема 1) усічення дієслівної основи та збереження твердого приголосного, 2) усічення дієслівної основи і закінчення *-a* із збереженням кінцевого твердого приголосного, 3) усічення дієслівної основи на м'який приголосний і нульове закінчення.

Семантична композиція в лексичі східнопадільських говірок на формально-словотвірному рівні представлена у вигляді а) словоскладання з атрибутивними та сурядними відношеннями між компонентами; б) чистого основоскладання.

Специфікою номінації в тематичній групі весільної лексики є субстантивізація прикметників та дісприкметників, що порівняно з іншими дослідженими тематичними групами лексики в східнопадільських говірках найбільш поширена саме в тематичній групі весільної лексики. Лексем, які виникли на підставі метафоричного перенесення за подібністю якої-небудь ознаки чи властивості в групі лексики весільної обрядовості, небагато, проте вони підтверджують факт переважання зоометафори серед різновидів метафор.

Ключові слова: східнопадільські говірки, способи номінації, номінація весільної обрядовості, номінативні одиниці, лексична номінація.

Постановка проблеми. Дослідження процесів постання номінативних одиниць у діалектній мові, з'ясування умов, чинників та технічних засобів виникнення назв десигнатів – актуальні проблеми українського мовознавства, які постійно перебувають в полі зору дослідників діалектної лексики. Лексика сучасних східнопадільських говірок представлена в наукових студіях Г. Березовської про назви одягу, взуття і прикрас [Березовська 2011], О. Осирка про назви їжі та напоїв [Осирка 2019], Л. Поліщук про номінацію традиційного будівництва [Поліщук 2015], Т. Тищенко про назви рибальства, тваринництва, бджільництва, родильної обрядовості [Тищенко 2016 та ін.], які засвідчують фундаментальність і перспективність її вивчення в досліджуваних говірках. Лексика ж весільної обрядовості у східнопадільських говірках не була предметом комплексного дослідження, що і визначає його актуальність.

Аналіз досліджень. В українській діалектології маємо значні напрацювання у вивченні лексичної номінації весільного обряду. Це праці М. Бігусяка

[Бігусяк 1997], Л. Хомчак [Хомчак 2017], Н. Хібеби [Хібеба 2010], П. Романюка [Романюк 1991], І. Магрицької [Магрицька 2003а, Магрицька 2003б], К. Глуховцевої [Глуховцева 2009] та ін. Окремі лексеми, що супроводжують весільний обряд, репрезентовано в регіональних словниках із усіх мовних теренів України та в тематичних словниках весільної обрядовості чи матеріалах до них за авторством Н. Хібеби [Хібеба 2021] та І. Магрицької [Магрицька 2003б].

Науковці єдині в тому, що «унікальний витвір нашого народу – весільна обрядовість – осучаснюється та змінюється, дедалі важче записати суцільний діалектний текст – відтворити давній обряд за допомогою слова, а те, що вдасться зберегти, створить потужний фактаж для всебічного вивчення духовної та матеріальної спадщини українців» [Хібеба 2010, с. 371].

Специфіку лексичного складу окремого діалекту, на думку дослідниці фітономенів у східнопадільських говірках А. Скорофатової, визначають суто технічні можливості в галузі творення

та засвоєння номінативних одиниць [Скорофатова 2009, с. 77], отже, спосіб номінації – це сукупність технічних засобів мови (діалекту), за допомогою яких здійснюється акт номінації тієї чи іншої реалії навколишньої дійсності, прийом реалізації принципів номінації, представленого тією чи іншою мотиваційною ознакою [Скорофатова 2009, с. 78]. Т. Тищенко, вивчаючи способи номінації в групах конкретної лексики, зауважила, що в східнопоміських говірках основними способами номінації реалій тваринництва, бджільництва та рибальства є семантична трансформація, афіксальна деривація, композитивне словотворення [Тищенко 2016, с. 1].

Мета статті – проаналізувати способи номінації в тематичній групі лексики весільного обряду в східнопоміських говірках, визначити найбільш продуктивні способи номінації та виявити специфічні, характерні для обрядової лексики. Для цього ми виокремили із обрядових текстів джерельної бази, а це власні польові записи та матеріали архіву Східнопоміського лінгвокраєзнавчого науково-координаційного центру, однослівні номінації, проаналізували способи і засоби творення однослівної номінації, використовуючи описовий та порівняльний методи, метод контекстуального аналізу та прийом компонентного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Аналіз лексики, яка обслуговує весільний обряд у східнопоміських говірках, засвідчив, що серед однослівної номінації переважає афіксальна деривація, зокрема суфіксальний спосіб. Дериваційні афікси, за допомогою яких творяться номенні весільної обрядовості, використовують для утворення назв різних лексико-семантичних груп:

-к- використовують для утворення назв: 1) головної учасниці весільного обряду: *жаданка* ‘молода на весіллі’, *молодичка* ‘назви молодої в обряді покривання’, *корморка* ‘цнотлива молода’: *корморка / це чесна дочка* (Гл.); 2) жінки за родом діяльності: *свашка* ‘будь-яка одружена учасниця весілля’, ‘жінка, яка супроводжує придане нареченої до нареченого’, *приданка* ‘одна зі свашок, які супроводжують придане нареченої до нареченого’, *кухарка* ‘жінка, яка готує весільні страви’, ‘особа, яка вимітає піч перед випеченням короваю’, ‘старша серед жінок, що готують весільні страви’, *кухварка* ‘жінка, яка готує весільні страви’, *лекарка* ‘жінка, яка виготовляє весільне печиво’; 3) неодружених учасниць весільного обряду: *дружка*, *дружичка* ‘найближча подруга молодої’, ‘неодружена дівчина на весіллі з боку нареченої’, *світилка* ‘дівчина, родичка молодого, що супроводжує його під час весілля’, ‘неодружена учасниця весілля з боку молодого’, ‘дівчинка, яка несе край фати нареченої’; 4) жінок за соціальним статусом: *молодичка* ‘недавно одружена молода жінка’; 5) чоловіків за функціями на весіллі: *дружок* ‘керівник весілля з боку молодої’, ‘молодший брат молодої’, ‘хлопчик в обрядовому епізоді продажу молодої’, ‘керівник весілля з боку молодого чи молодої, який вимітає піч’; 6) одягу молодої: *хустинка*, *хустка* ‘хустка, якою зав’язують голову молодій в обряді покриван-

ня’, ‘хустка, заткнута за пояс нареченого, подарована йому нареченою як знак згоди на шлюб’, ‘хустка, за допомогою якої священник зв’язує руки молодих і підводить їх до престолу’, ‘хустка, за допомогою якої батько з матір’ю заводять молодих на почесне місце за столом і виводять з-за столу на подвір’я’, ‘подарунок від батьків наречених близьким родичам’, ‘хустка, якою перев’язували свах на сватанні та весіллі’, ‘хустка, за яку за стіл молодих заводив староста’; 7) весільних атрибутів: *бомбушки* ‘бахрома на покривалі коней’, *булаўка* ‘металева шпилька, якою прикріплювали неодруженим учасникам весілля букетики на грудях’, *гобручка* ‘обручка з дорогоцінного металу – символ шлюбу і прикраса’, *зажимка* ‘металева шпилька для формування зачіски молодої’, *заколка* ‘шпилька, за допомогою якої прикріплювали стрічки до вінка’, *приколка* ‘шпилька, яка тримає зачіску молодої або вінка’, *квітка* ‘відзнака, квітка на одязі молодої чи молодого’, *квітка* ‘відзнака, квітка на одязі молодого чи молодого’, *світка* ‘весільний атрибут у руках світилки’, *квіточка* ‘квітка, відзнака наречених’, ‘букет, відзнака неодружених учасників весільного обряду’; 8) весільних хлібних виробів: *булочка* ‘весільний хлібець для обдаровування тих, хто випікає в молодого чи молодої коровай, весільні хлібці’, *квітка* ‘найбільша шишка в короваєві’; 9) весільного реманенту та посуду: *діжка* ‘діжка, у якій вчиняли тісто на весільний хліб’, *тарілка* ‘таріль, на якій виносять порізаний коровай’, ‘тарілка, на якій подають чарку з горілкою і короваєм гостям’, ‘тарілка, на якій лежав весільний хліб на столі’, ‘тарілка, на якій лежав головний убір для покривання молодої’, ‘тарілка, на якій лежали рушники, які дівчина виносила старостам на знак своєї згоди на одруження’, ‘тарілка, на яку клали гроші, подарунки молодим’, *квітка* ‘сніп на столі перед молодими’, ‘прикраса на верхку весільного деревця’; 10) страв та напоїв: *медіжка* ‘хліб із медом, яким годували молодих’, ‘напій, який дають молодим після першої шлюбної ночі’, *наліўка* ‘напій, який дають молодим після першої шлюбної ночі’, *сливіанка* ‘солodka горілка, настояна на сливах, яку дають молодим після першої шлюбної ночі’; 11) тварин: *приданка* ‘курка, яку дають у придане молодій’;

-иц’(а) використовують для утворення назв: 1) жінок за родом діяльності: *коровайниця*, *коровайниця* ‘одна із парної кількості одружених лише раз жінок, які беруть участь у випіканні короваю’, *співальниця* ‘одна із жінок, які виконували весільні пісні’; 2) жінок за соціальним статусом: *молодиця* ‘одружена жінка’, ‘молода в обряді покривання’; 3) обрядового дійства: *головиця* ‘дівич-вечір, вечір напередодні весілля, на який збираються неодружені дівчата, а наречена прощається з дівуванням’: *у нас називалос’я це головиця / уїже с’ход’ац’я д’іўчата / дружки іїї / йак’і майут’ подруги це називаїец’я головиця* (Гран.); 4) місця: *головиця* ‘місце молодих за весільним столом’: *п’ісл’я того / йак молодий забіраїе молоду на об’їд / кладут водички в’їдро на ст’їл’чїку / хл’їб і с’їл’сто’їт’ с’ваха із жїтїчком*

у та^р'лоу'і / д'ітки сто'їат' і не пропус'кайт' / і в'ін викуп'л'аїе / і да'їут' йо'му прої'ти / в'ін да'їе з'рош' і і заби'райт' той с'т'іл'чик / а сваха'сипит' жито і за'ход'ат' на голо'виц'у (ММ); 5) атрибутив весільного обряду: части'ниці'а 'тарілка, на якій подають чарки з горілкою';

-ок використовують для утворення назв: 1) взуття нареченої босо'н'їжок 'літнє відкрите взуття', туфел'ок 'літнє або міжсезонне взуття нареченої, яке мав украсти хтось із гостей на весіллі, а боярин мав заплатити викуп за те, що не випильнував'; 2) головного убору нареченої: в'їночок 'головний убір нареченої із квітів'; 3) виробів із тіста: по'дарочок 'обрядовий хлібець у вигляді здобної булочки, яким запрошували гостей на весілля', голу'бок 'весільний хлібець для обдаровування тих, хто випікає в молодого чи молодої коровай, весільні хлібці', сп'їдок 'спідня частина коровай, яку віддають музикантам після того, як коровай поділили між усіма учасниками весілля'; 4) весільних атрибутів: в'їночок 'відзнака на одягу неодружених учасниць весілля': друж'кам ч'їл'али та'к' і в'їночки ма'лен'к'і (ВМ); цв'іток, цв'іточок 'весільна відзнака молодого, квітка на головному уборі, сн'їп'очок 'сніп на столі перед молодими', к'їлок, віу'рок 'загострена з одного кінця палиця, яку забувають наприкінці весілля серед двору або біля порогу': віу'рок / ну йак сно'пи віа'зати (Кібл.); 5) неодружених учасників весілля: с'в'їдок 'старший буйрин', парубок 'неодружений хлопець';

-ан'(а) використовують для утворення назв обрядових дій: обдару'ван'а 'обрядодія обдарування батьками молодих найрідніших учасників весільного обряду', часту'ван'а 'обрядодія, коли наречені подають на тарілці кожному із гостей чарки з горілкою, шматочком коровай, а ті дарують їм подарунок чи гроші', в'їн'чан'а 'церковний обряд шлюбу', покри'ван'а 'кульмінаційна обрядодія весілля, коли свахи разом з нареченим знімають із молодої вінок і молодий її закутує хусткою', дару'ван'а, обдару'ван'а 'обряд обдаровування молодих на весіллі', 'обрядові частування молодої та її подруг батьками молодої і частування молодого та його товаришів батьками молодого', 'обряд обдаровування батьками наречених родичів, близьких на весіллі', д'їзна'ван'а 'обряд вивідування про нареченого', д'аку'ван'а 'частування одними весільними батьками інших', за'кутан'а 'надівання головного убору заміжньої жінки', нар'а'жан'а 'обряд урочистого одягнення молодої у весільне вбрання', обси'пан'а, гобс'їван'а 'обряд обсіпання молодого житом, дрібними грішми, коли він іде за молодою', с'ватан'а 'прихід представників роду нареченого до батьків дівчини дізнатися про їх згоду на шлюб', 'головний передвесільний обряд, під час якого остаточно вирішується питання про шлюб', сн'їдан'а 'звичай, за яким родичі молодої йшли або їхали на частування до батьків молодого після першої шлюбної ночі', ц'їлу'ван'а 'звичай, за яким родичі молодої йшли або їхали на частування до батьків молодого на наступну неділю після весілля', часту'ван'а 'післявесільні частування в

близьких родичів молодих', 'обрядові частування молодої та її подруг батьками молодої і молодого та його товаришів батьками молодого', 'частування в батьків молодого другої післявесільної неділі', прош'чан'а 'проводження додому старшої дружки з музиками', 'обряд прощання молодої, яку покрили, із дружками вкінці весілля', 'гуляння молоді напередодні весілля', розби'ран'а 'знімання з молодої головного убору', розпису'ван'а 'громадянський шлюбний обряд', розпиту'ван'а 'обряд вивідування про наречену', розпл'їтан'а 'обряд розплетення коси нареченої', розп'рошчу'ван'а 'обряд прощання нареченого з молоддю села', не'ре'їд'а'ган'а 'обряд пародійного весілля';

-ин(и), (а) використовують для утворення назв обрядових дій: о'гл'адини, роз'гл'адини 'один із передвесільних обрядів, на якому знайомляться батьки нареченої із господарством нареченого', друж'бини 'вечір прощання нареченого з парубками', даро'вини 'весільний обряд, коли дарують подарунки близьким родичам молодих, а гості – молодим', за'водини 'обряд урочистого заведення молодих за стіл', за'просини 'обряд запрошення гостей на весілля', за'ручини, з'мовини 'сватання', о'дарини 'звичай, за яким родич молодої йшли або їхали на частування до батьків молодого', пот'русини 'продовження весілля на третій чи четвертий день', ск'ладчина, при'носини 'внесення грошей і продуктів учасниками весілля для продовження гуляння після весілля', розп'лете'ни 'обряд розплітання коси нареченої, перед тим, як її мають одягнути головний убір';

-їх використовують для утворення назв 1) жінок моло'духа 'молода на весіллі', све'к'руха 'мати чоловіка', ма'чуха 'жінка, яка заміщує на весіллі рідну матір, якщо такої немає'; 2) напоїв: ме'до'вуха, ме'ду'ха 'напій, який дають матері молодої після шлюбної ночі її цнотливої доньки', 'солodka горілка, яку дають молодим після першої шлюбної ночі', си'вуха 'немічна мутна горілка';

-ик (-ік) використовують для утворення назв: 1) учасників весілля чоловічої статі: моло'дик 'наречений на весіллі', брат'ік 'менший брат, хлопчик, що супроводжує молодого в церкві', ве'селики 'музиканти на весіллі'; 2) відзнаки наречених та неодружених учасників весілля: бу'кетик 'невеличкий букет із парафінових квіток, який пришивали учасникам весілля'; 3) хлібного виробу чи їжі: ка'лачик 'невеликий калач, з яким молода запрошувала на весілля', ме'до'вик 'хліб із медом, якими годували молодих'; 4) головного убору нареченої: кан'турик 'головний убір заміжньої жінки, який одягали під хустку', чеп'чик 'головний убір заміжньої жінки';

-еи використовують для утворення назв 1) неодружених учасників весільного обряду: хло'пиці 'парубок, неодружений чоловік'; 2) одружених учасників обряду сватання: посл'а'неи 'один із тих, хто вивідував про наречену чи нареченого'; 3) гостей весілля: запо'роже'и 'не запрошений на весілля хлопець, який спостерігає за ним за двором': л'їуди / йа'к'і не'азван'і на ви'с'їл'і: сто'їали за вор'їт'ми називалис'а запо'рос'ї'ами (Гран.); 4) обрядово-

го хліба: *п'як'сивець* 'хліб, з яким молода на закінчення весілля йшла увечері до молодого, де її мали вже покривати': *це називайце'а п'як'сивець* у молодой був *п'як'сивець* називав'а і *це вона з цим п'як'сивцем* йшла до молодого *вечер'і йак йійі заби'райт'* і *вона йшла до молодого і там дарували* (Гран.); 5) весільних атрибутів: *в'інець* 'корона, яку тримають над головою молодого чи молодой в церкві під час вінчання';

-их (и) використовують для утворення назв жінок: *старостихи* 'дружини старост, свахи', 'свахи, які здійснювали обряд покривання нареченої';

-ак використовують на позначення учасників весілля: *хлоп'чак* 'хлопчик в обрядовому епізоді продажу молодой';

-очк використовують для утворення назв 1) атрибутів весільного обряду: *биндочки* 'різнокольорові стрічки, які прикріплювали до вінка нареченої': *приту'пи* *мати до доч'ки / позн'імай* з *нейі биндочки* (Ол.);

-ач використовують для утворення назв учасників весільного обряду: *сват'ач* 'сват, який був на сватанні', 'молодий, який прийшов свататись';

-инк (а) використовують для утворення назв жінки: *ходинка* 'нещотлива молода';

-ул'(а) використовують для утворення назв 1) дівчини: *с'вул'а* 'дівчина, яка довго не виходить заміж'.

У цій ТГ лексики нам вдалося поки зафіксувати декілька дієслів з обрядовою семантикою, утворених префіксальним способом *накли'кати* 'запрошувати гостей, називаючи їх на ім'я і за статусом стосовно молодих, до їх обдарування': *л'уди* *ї нас це коро'вай* *р'іжут'* і *дару'йт'* / *накли'кайт'* *гост'і / йак'і були запрошен'і на ви'с'іл'а / дес'у* *нашого молодого і молодой* *їе там* *бабушка* *чи* *д'едушка / чи* *мама* *х'ресна* *чи* *тато* *х'ресний* // *ку'сок коро'ва'їа і да'їут'* *к'в'іточку* *з* *г'іл'цем* *це* *ї'же часту'ван':а* *називайце'а / почасту'вали / а* *пот'ім с'і'дайт'* *за ст'іл / ве'черайт'* / *тан'ц'уйт'* / *а то'д'і н'і'с'л'а* *покривайт'* *моло'ду / на ост'анку* *моло'ду* (Рос.).

Зафіксовано декілька номенів префіксально-суфіксальної структури: *бис'парний* 'неодружений учасник весілля', *бе'с'мертник* '*Helichrysum aeneum* L.; безсмертник, рослина, яку використовували в букеті світилки'.

У східнопадільських говірках в групах лексики з конкретним значенням Т. Тищенко виокремлює ще нульсуфіксацію чи дезафіксацію як номінаційний процес, який різною мірою охоплює всі досліджувані нею тематичні групи лексики. Г. Аркушин зауважував, що в говірках української мови кількісно найбільше віддієслівних нульсуфіксальних утворень, значно менше відприкметникових [Аркушин 2004, с. 305].

Серед репрезентантів ТГ лексики весільної обрядовості виявлено лише віддієслівні деривати, які з нульовим суфіксом утворюються від безпрефіксних і префіксованих дієслів шляхом усічення дієслівної основи. Г. Аркушин у західнополіському ареалі виділяє 9 моделей утворення віддієслів-

них нульсуфіксальних іменників [Аркушин 2004, с. 305], Т. Тищенко в східнопадільських говірках – 5, цей матеріал лише доповнює виокремлені моделі:

1) усічення дієслівної основи та збереження твердого приголосного (ДО + Ø + Ø, тобто: дієслівна основа + нульовий суфікс + нульове закінчення).

Виділяємо такий словотвірний тип східнопадільських утворень:

- назви процесів: *викуп* 'обрядове дійство, у якому наречений викупляв прохід до нареченої', *догов'ір* 'обрядодія, якій передувало сватання, на якій домовлялися про обряд власне весілля', *роз'в'ід* 'відмова дівчини під час сватання', *розпис* 'громадянський шлюбний обряд, засвідчений у сільраді', *розпит* 'обряд вивідування про наречену';

- назви місця: *посад* 'місце молодих за весільним столом',

- назви одягу та його частин: *в'ід'р'із, од'р'із, от'р'ез, ат'р'ез, от'рез* 'кілька метрів тканини на костюм, тощо, який дарували на весіллі молоді чи їх батьки свашці чи найближчим родичам'.

2) усічення дієслівної основи і закінчення -а із збереженням кінцевого твердого приголосного (ДО + Ø + а).

Тут ми визначили такі словотвірні типи:

- назви знарядь і пристосувань: *зат'ула* 'бляшана закривка отвору печі засувка для перекривання димоходу для утримання тепла і який використовували на весіллі як примітивний музичний інструмент';

- назви одягу, взуття чи його частин: *лата* 'шматок тканини чи шкіри, яким зашивають діри в одязі'; *в'ід'лога* 'відвернутий і випрасуваний край на грудях одягу';

-назви обрядів: *пе'рейма* 'перепона на шляху молодих';

-назви місця: *посада* 'місце молодих за весільним столом': *це* *їе та'кий с'тароста / йа'кий б'єре* *за хус'тинку / да'їе* *ї'руки* *моло'дим і за'водит* *їїх за ст'іл на по'саду* (Кот.).

3) усічення дієслівної основи на м'який приголосний і нульове закінчення (ДО + Ø' + Ø).

Словотвірний тип зі збереженою м'якістю кінцевого приголосного складають:

-назви обрядів: *с'пов'ід* 'обрядодія, коли священник читає молитву нареченою чи нареченим перед весіллям'; *росп'іс* 'реєстрація шлюбу в сільраді чи РАГСі'.

На думку Н. Клименко, «осново- і словоскладання належать до продуктивних способів словотворення української мови, застосування яких на всіх етапах її розвитку сприяло поповненню словникового складу» [Клименко 2003, с. 83]. Семантична композиція в лексиці східнопадільських говірок на формально-словотвірному рівні представлена у вигляді

а) словоскладання: 1) з атрибутивними відношеннями між компонентами: *баба-кухо'варка* 'жінка старша над жінками, які готують весільні страви'; 2) сурядними відношеннями між компо-

нентами: *гос'т'і-запор'ц'і* 'люди, яких не запросили на весілля і які спостерігають за ним, стоячи за порогом чи за воротами'; *хлоп'ц'і-запор'ц'і* 'учасники пародійного весілля, переодягнуті в різні образи'; *музики-веселики* 'музики на весіллі'.

У досліджуваних говірках зафіксовано явище гендіадису – «римованого складання слів, друге із яких може бути асемантичним» [Аркушин 2004]: *стрілець'-молодець* 'парубок в обряді сватання', *д'івчи'а-кунци'а* 'дівчина в обряді сватання', *ц'ілу'ван':ачка-милу'ван':ачка* 'частина обряду покривання, коли старші свахи від молодого і молоді стоять на стільцях, тримають за кінці хустку, якою покривають молоду, махають нею над молодими, які сидять, у свахи молодого на голові картуз, у свахи молоді – вінок. Тричі міняються місцями і головними уборами молодих і співають весільну пісню'. Г. Аркушин слушно зауважує, що «в буденному мовленні такі утворення трапляються рідко, значно частіше – під час виконання певних обрядодій, у замовляннях та голосіннях, зі спеціальною стилістичною метою» [Аркушин 2004];

б) чистого основоскладання: *трибом'била* 'весільні музики', *скази'баби* 'пародійне весілля': *йак' кажут / у суботу понати'валис'а / а в ні'д'іл'у скази'баби / це во'ни ў не'д'іл'у і'дут по воду до кир'ниці' / ўд'івай'уц'а / грим'іруй'уц'а / маск'іруй'уц'а // може'бути му'жик за'женничину / за цы'ганку / а'женничина за мужи'ка* (Горд.).

Отже, наші спостереження показують, що осново- і словоскладання у східноpodільських говірках є малопродуктивними способами творення обрядової весільної лексики.

Специфікою номінації в тематичній групі весільної лексики є субстантивація прикметників та дієприкметників. Зокрема, такі лексеми зафіксовано на позначення 1) шлюбної пари: *не'чесна*, *не'в'ірна* 'нецнотлива молода', *чесна*, *в'ірна* 'цнотлива молода', *моло'да наре'чена* 'наречена на весіллі', *дого'вори'на* 'засватана дівчина', *за'ручи'на*, *зас'ватана* 'дівчина після заручин до весілля', *моло'дий*, *наре'чений* 'наречений на весіллі', *за'руче'ний*, *зас'ватаний* 'парубок після заручин до весілля', *за'руче'н'і* 'хлопець і дівчина, які заручились', *па'рован'і* 'одружені', 'чоловік і жінка, які ідеально підходять один одному', *пос'ватан'і* 'молоді від сватання до весілля', *пос'ватана* 'дівчина в обряді сватання', 'дівчина від сватання до весілля'; 2) інших учасників весільного обряду: *свад'бо'ві* 'запрошені учасники весілля', *жо'натий* 'одружений', *за'м'іжн'а* 'одружена жінка', *не'займана* 'цнотлива дівчина', *не'зам'іжн'а* 'дівчина, яка довго не виходить заміж', *не'зап'роше'н'і*, *не'п'роше'н'і*, *не'кликан'і* 'незапрошені на весілля люди, які прийшли подивитись на молоду', *пригла'шон':і* 'запрошені учасники весілля'; 3) назви одягу: *с'вад'ібне* 'весільний одяг молоді'; 4) назви їжі: *с'ладке* 'солодкі страви, які подають на весіллі'; 5) назви подарунків: *пе'ре'п'ійн'і* 'подарунки молодим на весілля'. Зауважимо, що порівняно з іншими дослідженими тематичними групами лексики в східноpodіль-

ських говірках явище субстантивації найбільш поширене саме в тематичній групі весільної лексики.

Ще одним способом номінації в досліджуваній ТГЛ є семантична трансформація слова – використання знайомих мовних форм для номінації предметів, явищ чи певних ситуацій, що у лексиці весільної обрядовості у східноpodільських говірках проявляється насамперед через метафору. «Метафора – лексико-семантична трансформація слова, що базується на міжпарадигматичних зв'язках слів та виявляє себе замість одного слова іншого, яке належить до іншої лексико-семантичної парадигми, але має спільний із першим словом семантичний елемент – диференційну або конотативну сему» [цит. за Скорофатова 2009, с. 84]. У результаті метафоризації в досліджуваній тематичній групі лексики постали номінації на позначення наречених *голубка* 'молода в обряді сватання', *голуб* 'молодий в обряді сватання', *кн'аз'* 'наречений на весіллі', *кн'аз'івна* 'наречена на весіллі', *голуби*, *голубки* 'спеціальне печиво у вигляді двох пташок', 'прикраси із тіста на короваєві', *голубка* 'печиво у вигляді голубки, яке випікали коровайниці для себе на знак вдячності батьків за вдало спечений коровай', *гусочки* 'спеціальне печиво у вигляді двох пташок', 'весільний хліб для обдарування тих, хто випікає весільні хліби в молодого чи молоді', *близн'ата* 'зв'язана червоною стрічкою пара ложок для наречених за весільним столом', 'зв'язані червоною стрічкою дві пляшки зі спиртними напоями, які стоять перед нареченими за весільним столом'.

Лексем, які виникли на підставі метафоричного перенесення за подібністю якої-небудь ознаки чи властивості в групі лексики весільної обрядовості, небагато, проте вони підтверджують ще раз факт переважання зоометафори серед різновидів метафор у групах лексики з обрядовим значенням та на позначення людини і її рис.

Висновки. Отже, основними способами номінації в тематичній групі лексики весільної обрядовості є афіксальна деривація, композитивне словотворення, метафоризація, які характерні також і для тематичних груп конкретної лексики в східноpodільському ареалі. Серед афіксальних способів творення обрядових лексем найбільш продуктивним є суфіксальний. Більшість суфіксів полісемічні, їх використовують для утворення номенів різних лексико-семантичних груп. Тільки суфікси *-ан'(а) та -ин(и),(а)*, які вступають між собою в синонімічні відношення, використовують для утворення назв обрядових дій.

За допомогою нульового суфікса утворюються лексеми від безпрефіксних і префіксованих дієслів шляхом усічення дієслівної основи. У східноpodільських говірках у тематичній групі весільної обрядовості виявлено три моделі творення таких назв, зокрема 1) усічення дієслівної основи та збереження твердого приголосного, 2) усічення дієслівної основи і закінчення *-а* із збереженням кінцевого твердого приголосного, 3) усічення дієслівної основи на м'який приголосний і нульове закінчення.

Семантична композиція в лексиці східно-подільських говірок на формально-словотвірному рівні представлена у вигляді словоскладання з атрибутивними, сурядними відношеннями між компонентами та чистого основокладання.

Специфікою номінації в тематичній групі весільної лексики є субстантивація прикметників та

дісприкметників, що порівняно з іншими дослідженими тематичними групами лексики в східно-подільських говірках найбільш поширена саме в цій тематичній групі лексики. Універбації, яку виокремлювала Т. Тищенко, досліджуючи способи номінації в тематичній групі родильної обрядовості, в досліджуваній тематичній групі не виявлено.

Література

1. Аркушин Г.Л. Іменний словотвір західнополіського говору : дис... д-ра філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Луцьк, 2004. 540 с.
2. Березовська Г.Г. Структурна організація та географія назв одягу і прикрас у східно-подільських говірках: дис ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Київ, 2011.
3. Бігусяк М.В. Лексика традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі: дис. ... канд. філол. наук; 10.02.01 – українська мова. Івано-Франківськ, 1997.
4. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні: історико-етнографічне дослідження. Київ : Наукова думка, 1988. 192 с.
5. Вакалюк Я.Ю. Весільна лексика в говірках Прикарпаття. *Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови*: тези доповідей. Ужгород, 1978. С. 9–10.
6. Глуховцева К.Д. Відображення міфологічних уявлень українців в обряді покривання молодої. Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті. *Studia methodologica*. Тернопіль : Ред.-вид. відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. Вип. 17. С. 29–32.
7. Клименко Н.Ф. Осново- і словоскладання у процесах номінації сучасної української мови. *Українська мова*. 2003. № 3–4. С. 83–105.
8. Магрицька І.В. (а) Динаміка весільної лексики в українських східно-слобожанських говірках: назви персонажів весільної драми. *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Дніпропетровськ, 2003. С. 26–30.
9. Магрицька І.В. (б) Словник весільної лексики українських східно-слобожанських говірок (Луганська область). Луганськ, 2003. 172 с.
10. Оскирко О.П. Назви їжі та напоїв у східно-подільських говірках: дис ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Черкаси, 2019.
11. Поліщук Л.Б. Структурна організація та географія назв традиційного будівництва в східно-подільських говірках : дис... канд. філол. наук; 10.02.01 – українська мова. Донецьк – Вінниця, 2015. 424 с.
12. Романюк П.Ф. Лексика весільного обряду Правобережного Полісся (Матеріали до «Лексичного атласу української мови»). *Дослідження з української діалектології*. Київ, 1991. С. 225–252.
13. Скорофатова А.О. Ономазіологія та лінгвогеографія фітономів в українських східно-слобожанських говірках : монографія. Луганськ: Елтон-2, 2009. 369 с.
14. Тищенко Т.М. Способи номінації в тематичних групах лексики з конкретним значенням у східно-подільських говірках української мови. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. Вип. 42. С. 179–183.
15. Тищенко Т.М. Нульсуфіксація як спосіб номінації в східно-подільському ареалі. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/5101/1/nulsufiksatsija_jak_typ_nominatsii.pdf (Доступ: 25.07.23).
16. Тищенко Т.М. Способи номінації в тематичній групі лексики родильного обряду в східно-подільських говірках. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/8207/1/Tyshchenko_Sposoby_nominacii.pdf (дата звернення: 24.07.23).
17. Хібеба Н. Бойківське весілля в текстах: обряд і слово. Відп. ред. Т. Ястремська; НАН України; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2021. 712 с. (Серія «Діалектологічна скриня»).
18. Хібеба Н. Весільна лексика в бойківському й середньополіському етнокультурних ареалах ХХІ століття. *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2010. № 22 (II). С. 363–371.
19. Хомчак Л., Глушко М. Надсяння: традиційна культура і побут (етнолінгвістичні скарби). Відп. ред. Н. Хобзей; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2017. 592 с.

Список скорочень назв населених пунктів

Гл – Глибочок Котовського р-ну Одеської обл., ММ – Мала Мочулка Теплицького р-ну, Кібл. – Кіблич Гайсинського р-ну, Кот. – Котюжинці Калинівського р-ну, Рос. – Росоша Липовецького р-ну, Гран. – Гранів Гайсинського р-ну Вінницької області, Горд. – Гордашівка Тальніського р-ну Черкаської обл., ВМ – Велика Мечетня Кривоозерського р-ну Миколаївської обл., Ор. Орлове Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

References

1. Arkushyn H.L. (2004) Imennyi slovotvir zakhidnopoliskoho hovoru [Nominative word-form of the Western Polissya dialect]: dys... d-ra filol. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova. Lutsk. 540 s. [in Ukrainian].
2. Berezovska H.H. (2011). Strukturna orhanizatsiia ta heohrafiia nazv odiahu i prykras u skhidnopolidskykh hovirkakh [Structural organization and geography of the names of clothes and jewelry in Eastern Podillya dialects]: dys ... kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova. Kyiv [in Ukrainian].
3. Bihusiak M.V. (1997) Leksyka tradytsiinykh simeinykh obriadiv u hutsulskomu hovori [Vocabulary of traditional family rituals in the Hutsul dialect]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
4. Borysenko V.K. (1988) Vesilni zvychai ta obriady na Ukraini [Wedding customs and rituals in Ukraine]: istoryko-etnografichne doslidzhennia. Kyiv: Naukova dumka. 192 s. [in Ukrainian].
5. Vakaliuk Ya. Yu. (1978) Vesilna leksyka v hovirkakh Prykarpattia [Wedding vocabulary in the dialects of Precarpathia]. *Problemy doslidzhennia dialektnoi leksyky i frazeolohii ukrainskoi movy : tezy dopovidei.* Uzhhorod. S. 9–10 [in Ukrainian].
6. Hlukhovtseva K.D. (2009) Vidobrazhennia mifolohichnykh uiaflen ukrainsiv v obriadi pokryvannia molodoi [Reflection of mythological images of Ukrainians in the rite of veiling of a young woman]. *Lemkivskyi dialekt u zahalnoukrainskomu konteksti. Studia methodologica.* Ternopil : Red.-vyd. viddil TNPU im. V. Hnatiuka, 2009. Vyp. 17. S. 29–32 [in Ukrainian].
7. Klymenko N.F. (2003) Osnovo- i slovoskladannia u protsesakh nominatsii suchasnoi ukrainskoi movy [Basic and word formation in the nomination processes of the modern Ukrainian language]. *Ukrainska mova.* № 3–4. S. 83–105 [in Ukrainian].
8. Mahrytska I.V. (2003) Dynamika vesilnoi leksyky v ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirkakh: nazvy personazhiv vesilnoi dramy [The dynamics of wedding vocabulary in Ukrainian East Slobozhan dialects: the names of the characters in the wedding drama]. *Leksyko-hramatychni innovatsii v suchasnykh slovianskykh movakh: materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii.* Dnipropetrovsk. S. 26–30 [in Ukrainian].
9. Mahrytska I.V. (2003) Slovnyk vesilnoi leksyky ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirok (Luhanska oblast) [Dictionary of wedding vocabulary of Ukrainian East Slobozhan dialects (Luhansk region)]. Luhansk. 172 s. [in Ukrainian].
10. Oskyrko O.P. (2019) Nazvy yizhi ta napoiv u skhidnopolidskykh hovirkakh [Names of food and drinks in Eastern Podillya]: dys ... kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova. Cherkasy [in Ukrainian].
11. Polishchuk L.B. (2015) Strukturna orhanizatsiia ta heohrafiia nazv tradytsiinoho budivnytstva v skhidnopolidskykh hovirkakh [Structural organization and geography of names of traditional construction in Eastern Podillya dialects]: dys... kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova. Donetsk – Vinnytsia. 424 s. [in Ukrainian].
12. Romaniuk P.F. (1991) Leksyka vesilnogo obriadu Pravoberezhnogo Polissia [Vocabulary of the wedding ceremony of the Right Bank of Polissya] (Materialy do «Leksychnoho atlasu ukrainskoi movy»). *Doslidzhennia z ukrainskoi dialektolohii.* Kyiv. S. 225–252 [in Ukrainian].
13. Skorofatova A.O. (2009) Onomasiolohiia ta linhoheohrafiia fitonomeniv v ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirkakh [Onomasiology and linguogeography of phytonomenes in Ukrainian dialects of East Slobozhan]: monohrafiia. Luhansk: Elton-2. 369 s. [in Ukrainian].
14. Tyshchenko T.M. (2016) Sposoby nominatsii v tematychnykh hrupakh leksyky z konkretnym znachenniam u skhidnopolidskykh hovirkakh ukrainskoi movy [Methods of nomination in thematic groups of vocabulary with a specific meaning in Eastern Podillya idioms of the Ukrainian language]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohienka : Filolohichni nauky.* Kam'yanets-Podilskyi: Aksioma. Vyp. 42. S. 179–183 [in Ukrainian].
15. Tyshchenko T.M. Nulsufiksatsiia yak sposib nominatsii v skhidnopolidskomu areali [Null suffix as a method of nomination in the Eastern Podillya region]. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/5101/1/nulsufiksatsija_jak_typ_nominatsii.pdf [in Ukrainian].
16. Tyshchenko T.M. Sposoby nominatsii v tematychnii hrupi leksyky rodylnoho obriadu v skhidnopolidskykh hovirkakh [Ways of nomination into thematic groups of the vocabulary of the birth rite in Eastern Podillya dialects]. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/8207/1/Tyshchenko_Sposoby_nominatsii.pdf [in Ukrainian].
17. Khibeba N. (2021) Boikivske vesillia v tekstakh: obriady i slovo [Boyko wedding in texts: ceremony and word]. Vidp. red. T. Yastremska; NAN Ukrainy; Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Lviv. 712 s. (Seriiia «Dialektolohichna skryniiia») [in Ukrainian].
18. Khibeba N. (2010) Vesilna leksyka v boikivskomu y serednopolidskomu etnokulturnykh arealakh XX stolittia [Wedding vocabulary in Boyko and Middle Polissya ethnocultural areas of the 20th century]. *Volyn-Zhytomyrshchyna. Istoryko-filolohichniy zbirnyk z rehionalnykh problem.* № 22 (II). S. 363–371 [in Ukrainian].
19. Khomchak L., Hlushko M. (2017) Nadsyannia: tradytsiina kultura i pobut (etnolinhvistychni skarby) [Nadsyannia: traditional culture and daily life (ethnolinguistic treasures)]. Vidp. red. N. Khobzei; NAN Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Lviv. 592 s. [in Ukrainian].

WAYS OF NOMINATION IN THE THEMATIC GROUP OF WEDDING CEREMONY VOCABULARY IN THE EASTERN PODILLYA DIALECTS

Abstract. The article is devoted to the analysis of nomination methods in the thematic group of wedding ceremony vocabulary in the Eastern Podillya dialects, in particular, the most productive nomination methods are identified and specific characteristics of the wedding ceremony vocabulary are revealed. The sources of the research are the author's own field notes and materials from the archive of the Eastern Podillya Linguistic and Regional Research and Coordination Centre. The study uses descriptive and comparative methods, contextual method and methods of component analysis.

The article notes that the main ways of nomination in the thematic group of wedding ceremony vocabulary are affixal derivation, compositional word formation, metaphorisation, which are also typical for thematic groups of specific vocabulary in the Eastern Podillya area. Among the affixal ways of creating ritual lexemes, the most productive is the suffixal one. Most of the suffixes are polysemous, they are used to form nouns of different lexical and semantic groups. Only the suffixes *-ан'(а)* and *-ин(и), (а)*, which are synonymous with each other, are used only to form names of ritual actions.

The null suffix is used to form lexemes from unprefixated and prefixed verbs by clipping the verbal stem. In the Eastern Podillya dialects, in the thematic group of wedding ceremonies, three models of formation of such names have been identified, in particular 1) clipping of the verb stem and preservation of a hard consonant, 2) clipping of the verb stem and the ending *-а* with preservation of the final hard consonant, 3) clipping of the verb stem into a soft consonant and a zero ending.

The semantic composition in the lexicon of the Eastern Podillya dialects at the formal word-formation level is represented in the form of a) word formation with attributive and conjunctive relations between the components; b) pure stem formation.

The specificity of nomination in the thematic group of wedding vocabulary is the substantiation of adjectives and participles, which, in comparison with other thematic groups of vocabulary in the studied East Podillya dialects, is most widespread in the thematic group of wedding vocabulary. There are few lexemes in the group of wedding ceremony vocabulary that have arisen on the basis of metaphorical transfer by the similarity of a feature or property, but they confirm the fact that zoometaphor prevails among the types of metaphors.

Keywords: Eastern Podillya dialects, ways of nomination, nomination of wedding ceremonies, nominal units, lexical nomination

© Тищенко Т., 2023 р.; © Флакей Я., 2023 р.

Тетяна Тищенко – кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Умань, Україна; ttm1609@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-1601-2543>

Tetiana Tyshchenko – PhD in Philology, Associate Professor, Professor of the Department of Ukrainian Language and Methods of Teaching, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine; ttm1609@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-1601-2543>

Яна Флакей – здобувачка наукового ступеня «Доктор філософії» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Умань, Україна; anaspicka35@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0003-0970-4872>

Yana Flakey – PhD student, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine; anaspicka35@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0003-0970-4872>